

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 2
Setena part. Capítols 1-5

Se'n dirà «la Batalla de l'Ebre»

Me n'hi vaig anar a mirar-ho: m'havien dit que per totes les carreteres no paraven de passar camions i més camions carregats amb barques de pesca i que ara mateix, als afores de la Granadella, n'hi havia estacionats una dotzena.

No m'havien enganyat: eren camions de caixa, sense sostre, i cadascun duia un llagut ajagut de costat damunt un coixí de lona, de ben segur veles de barca plegades. Una altra lona posada al damunt les ocultava a la vista dels tafaners i no calia sinó aixecar-ne una miqueta un angle per veure el contingut de la caixa del vehicle. A cada camió, un parell de soldats acompanyava el xofer; ara tots plegats reposaven i feien una rotllana molt amical. No sé pas si tothom qui ho volia podia efectuar la maniobra d'espiar —ja he dit que hom m'havia parlat de «molts camions amb moltes barques de pesca»—, però a mi (o als meus galons de capità) ningú no em va impedir d'aixecar impúdicament la faldilla de lona.

Amb l'única persona que en podia parlar i que, si ho sabia, m'hauria dit de què es tractava, era amb l'Scotti, però havia sortit amb en Ferrándiz per reunir-se amb Enrique Líster que, d'ençà que pertanyíem al seu V Cos d'Exèrcit (solament feia tres dies), els tenia pràcticament acaparats. Ja solament em restava un candidat de cara a la confiança i era l'altre futur comandant, l'Ernesto Ráfales, i vam tenir una llarga conversa plena, sobretot, de conjectures. No cal dir que al cap de l'Estat Major també li havien arribat confidències respecte al trasllat tumultuós de barques de pesca, però tampoc no havia rebut cap notificació oficial pel que feia a la misteriosa concentració.

A ell, gallec, i a mi, barceloní, ambdós nascuts al costat del mar, la profusió de barques ens omplia de perplexitat. Sembla mentida com l'obstinació pot ser capaç de menar-nos a un complicadíssim atzucac: vam pensar en tota la mena de coses que hom podia realitzar amb una flota pesquera i l'un i l'altre, prou imaginatius i fantasiosos, ens fèiem

uns tips de riure monumentals, com si ens haguéssim desafiat a veure qui inventava la cosa més desorbitada, i, en canvi, no vam caure en el fet més lògic i versemblant, i que teníem al davant dels nassos: travessar el riu del qual ens arribaven les emanacions! Vam imaginar arriscades empreses marítimes que havien de desembarcar per sorpresa en els indrets més insòlits dominats pel franquisme el V Cos d'Exèrcit listerià engruixit per una multitud de Divisions agregades, i ens deturàvem en l'especulació perquè intuïem que en llaguts de pesca carregats de gent, de tancs i de canons no podríem pas anar gaire lluny i ja ens vèiem navegant a vela, calmosament, a cap nus de velocitat — només amb el nus a la gorja, deia en Ráfales—, sota la mola d'avions que ens atacarien sense cap risc. Presentàvem al nostre absurd diàleg diverses alternatives que eren frustrades per la nostra condició de profans: quantes barques de pesca podia remolcar un vaixell de maniobra portuària? N'hi havia de preparats que potser ja ens esperaven al delta de l'Ebre? O no s'haurien decantat per un demostrat transport multitudinari com són ara les «golondrines» del port barceloní? Ens petàvem de riure preguntant-nos si la finalitat de tot allò no fóra cap altra que la d'afegir el títol d'almirall a la llarga llista dels que ja posseïa Enrique Líster, ara el «Gran Almirante de la Flota Golondrinesca al servicio de la Causa del Pueblo».

—Li escauria! I la nau insígnia, la podríem batejar amb el nom de «Cuirassat Potemkin de l'Albufera»! Per cert: i els hidrocicles del Parc de la Ciutadella no servirien? Almenys per al cos d'enllaços, oi?

Divagàvem i, això no obstant, sabíem que Franco era a l'altra banda del riu, que a quatre travessies de l'Eixample barceloní, a Sant Carles de la Ràpita, tenia un aeròdrom i que si un dia es decidia a travessar el riu, no el deturàvem fins a Barcelona. Érem uns estrategs de pa sucat amb oli i diu que ens ascendien a comandants!

Quan, uns dies més tard, érem nosaltres qui havíem travessat el riu i ja dúiem un munt de feina feta, en un barranc de la Serra de Cavalls on reposàvem, en Ráfales i jo recordàvem enriolats el nostre desvarieig a la masia de la Granadella, curull d'intuïció militar i de fastuoses

navegacions, i acordàvem que allò feia un element còmic que no podíem menystenir atesa la seva importància, reveladora sense atenuants de la nostra ignorància supina. En Ráfales em proposava:

—Ens hauríem de juramentar i signar el compromís amb la nostra sang que mai no revelarem al tinent coronel Líster aquesta veritat que ens hauria de fer caure la cara de vergonya!

(Servo una fotografia on en Ráfales i jo som en aquest barranc, amb en Pere Fíguls que hi treu el nas pel costat dret, i l'aspecte més xiroi del document gràfic és al seu dors: hi ha escrites unes ratlles de dedicatòria, signades pel meu cap d'Estat Major, redactades totes amb expressions mexicanes puríssimes, fidel reproducció de l'habitual llenguatge col·loquial de Manuel Ferrándiz. I prova amb eloqüència com era en Ráfales de debò, com es fotia del nostre cap militar, fins a quin punt era un extraordinari observador i, encara, com era capaç d'arraconar totes aquestes característiques de la seva personalitat no solament quan hi havia la presència d'en Ferrándiz sinó quan ens jugàvem quelcom que fos estrictament militar: ambdós casos el transformaven!)

La nostra Divisió, ara una punta de sageta del V Cos d'Exèrcit, va travessar l'Ebre la nit del 25 de juliol, a l'est de Vinebre i davant mateix d'Ascó. De la Granadella havíem baixat a la Bisbal de Falset, havíem caminat paral·lelament al riu Montsant pel Coll de Cabassers fins a la Torre de l'Espanyol i Vinebre, que era el poble on havíem deixat els vehicles, i a peu havíem fet el quilòmetre llarg que ens separava del riu. En aquell pla, entre una absurda efervescència de gent febricitant i silenciosa, ens vam embarcar i —al capdavant!— vam saber per què eren els llaguts de pesca. Vam avançar per la carretera de la Fatarella sense gaire resistència: davant nostre teníem un exèrcit fragmentat, que ignorava on eren els comandaments i que no s'havia refet de la sorpresa. Ens vam estendre copiosament, desbordant el nostre eix de penetració golafrement, car fèiem centenars i més centenars de presoners: els soldats feixistes estaven tan tips de la guerra com nosaltres mateixos i pertot arreu sorgien mocadors lligats a les

baionetes, antiga pràctica per la qual sentíem una mena de veneració. Vam prendre amb molt poc esforç el poble de la Fatarella i, barrejats amb nosaltres, hi havia combatents del Cos d'Exèrcit de Tagüeña, el XV, i encara d'altres Unitats. El nostre tribut en vides —en aquella fase ofensiva— va ser molt baix segons semblava en relació amb els guanys militars, puix que hom barreja alegrement aquesta mena de conceptes exactament igual que si l'un invalidés l'altre, cosa que em nego rotundament a acceptar. L'oposició franquista va fer acte de presència, coherent, organitzada i reforçada, davant les serres de Pàndols i de Cavalls. En aquella àrea abrupta era més fàcil de trobar indrets en els quals parapetar-se i els feixistes —fatalment com nosaltres mateixos— ho van aprofitar. Aquelles zones que habitualment protegia la tectogènesi i que l'home no transitava, ara bullien d'armes feixugues, de gent i de vehicles arriscats. Allí, en els cims més alts que havíem assolit, ens vam fortificar, preparats tan bé com podíem per a aguantar les escomeses que no havien de trigar gaire.

No puc deixar resumida, naturalment, la Batalla de l'Ebre en aquesta mitja dotzena de paràgrafs: va tenir massa importància per a nosaltres, els combatents, i per a la causa de la República en molts sentits, sobretot en el de l'avaluació internacional de la nostra força, per a demostrar que encara vivíem, i aquella travessia del riu efectuada la nit del 25 de juliol de 1938, la 60 Divisió refeta la va efectuar en direcció contrària a la que havia fet a la darrera del mes d'octubre de l'any anterior.

Vam passar tres mesos sencers en aquell front increïble on ens ho jugàvem tot i que ens començava a ensenyar qui anava de cara a perdre la guerra per KO tècnic. Algú immanent se'n devia adonar i va decidir que prou de regar amb sang la Terra Alta i vam tornar a travessar l'Ebre delmats, però amb la proporció inversa: era el deu per cent qui sobrevivia.

En tot aquell temps vaig veure quatre vegades l'Enrique Líster; únicament dues per qüestions de la feina i amb tracte directe i l'altre parell en visites formulàries que ell feia a les Unitats combatents, i que

no solien anar més enllà d'un canvi banal de salutacions.

Ho esmento, car aquell home, que havia tractat amb tants centenars de persones entre els milers que havia tingut a les seves ordres, mai no hauria dit que pogués recordar aquell capità d'una Divisió agregada circumstancialment al seu V Cos d'Exèrcit. I a Moscou, l'any 1973, em va reconèixer!

«Mai no oblido un rostre!»

Aquell vespre de la meva arribada a Moscou el meu avió feia el darrer vol de la jornada que aterrava a l'aeroport internacional cobert per una capa de neu d'un metre i mig de gruix, i amb les màquines que havien mantingut neta l'única pista en servei que se n'anaven a jóc. Tinc entès que a Moscou hi ha dos camps d'aterratge més, per als vols locals, però no era el cas del meu avió d'Aeroflot. Arribar a un aeròdrom que ja plega no equival a allò de les misses dites i els rosaris acabats on sempre, en grau major o menor, sembla que pots arreplegar escorrialles; allí, no. Si allí vols fer alguna cosa, només pots triar entre buidar cendrers o fregar el sòl lluent. Davant teu, totes les botigues han anat plegant: han tancat el canvi de moneda i el bar-restaurant, l'oficina de telèfons, el lloguer de cotxes «guia tu mateix», i ja no queda res que tingui vida pròpia, llevat dels rellotges de paret. És de nit, neva amb defici eslau, no saps sinó tres paraules i mitja de rus i de res no et serveixen perquè no hi ha ningú que les pugui escoltar. Treus el cap per la porta (penses, inevitablement, que si fossis al Prat de Llobregat simplement agafaries un taxi si no trobaves com es fa per pujar al tren) i veus un primer terme de paisatge desolat —enllumenat pel reflex de l'edifici— i res més sinó un horitzó blanc.

No havia arribat sol a Moscou, naturalment. L'avió que m'hi havia dut des de París transportava una quarantena de nòrdics —em va semblar que danesos, però era una simple intuïció— els quals els esperava un autocar on van embarcar ràpidament els passatgers, llur equipatge i llur equip d'intèrprets-policies, i se'n van anar engolits per la neu.

No hi havia parada de taxis ni cap senyal de final de trajecte d'autobús, tramvia o troleibús. Defora només hi havia un fred que pelava i a dins, no sé si ja havien apagat la calefacció, però la temperatura era suportable. Vaig asseure'm en un sofà sense tenir la més petita idea de què calia fer, absolutament invàlid. Endevinava que a peu i arrossegant la maleteta i la bossa de costat no caminaria ni un centenar de metres. Quan feia prop de tres quarts que havíem aterrat a Moscou, se'm va presentar un camarada uniformat no sé de què i em va dir quelcom, probablement em preguntava alguna cosa, però —amb tota la raó d'aquest món!— ho feia en rus. Com a resposta li vaig preguntar allò de «Do you speak english?» («Niet!»), «Parlez-vous français?» («Niet!»), «¿Hablas español?» («Niet!»). «Doncs, mira, noi, he vingut de París...» Li vaig explicar el meu drama en català i feia una cara compungida, com si m'entengués, i de tant en tant murmurejava uns «da, da» estimuladors a prosseguir el relat. Quan vaig acabar el meu memorial de greuges em va respondre uns mots incomprendibles i se'n va anar, potser a telefonar al Kremlin, vaig pensar optimista. Al cap d'una estona va comparèixer amb un camarada vestit de paisà, que duia al pit, damunt la butxaca de la jaqueta, una franja de bandera nord-americana esmaltada.

—«Spakoinoi notxi»! —li vaig dir, i va mirar sorprès l'home que l'havia anat a avisar. De seguida vaig afegir en anglès que només sabia dir «bona nit» i dues o tres coses més en rus i el nouvingut, amb la pronúncia clavada d'un novaiorquès, em va fer explicar què em passava, què hi feia, tot sol, a l'aeroport, en aquella hora insòlita. Vaig tornar a narrar la meva història: anava al Congrés Pro-Pau i hi havia d'haver arribat l'abans-d'ahir, un dilluns, però havia hagut d'ajornar el viatge fins al dimecres. I havia vingut en un avió ple de nòrdics europeus, potser danesos, o suecs, o noruecs, ho ignorava, els quals els esperava un autocar. Vehicle reservat a ells, evidentment, i al qual, doncs, jo no podia pujar. Va voler saber detalls respecte a mi i els vaig donar acuradament: participava al Congrés Pro-Pau invitat com a Secretari General del PEN, per tal de parlar del genocidi que el franquisme cometia contra la llengua catalana, i m'havien agregat a la delegació espanyola de l'interior, que feia el viatge clandestinament.

Em va preguntar en què treballava, li vaig dir que d'escriptor, i em va demanar que li ensenyés papers. Se'ls va mirar tots detingudament, els va doblegar i endreçar dins la carpeta que li havia lliurat, i em va dir que l'esperés cinc o deu minuts, que havia de fer alguna tasca en una oficina i que, seguidament, anava al centre de Moscou. Em va demanar on m'hostatjava i li vaig dir que a l'hotel Rossia, i em va assegurar que m'hi duria.

Més tard narraré l'entrellat d'aquell Congrés Pro-Pau, de les coses que hi van passar i, sobretot —i faré que la pell del meu company Ricard Salvat se li posi de gallina!—, les que em van passar a mi. Ara ho enllestiré amb el meu inesperat retrobament moscovita.

Les funcionàries d'informació del «lobby» de l'hotel, una sèrie d'hostesses belles i eficients, cadascuna amb el seu ordinador, i amb unes banderetes damunt la seva part de taulell corresponents a les llengües que parlaven, em van dir que la delegació espanyola devia ser a sopar en un dels catorze restaurants de l'establiment, però que ignoraven a quin. Em van donar un bloc de vals per al servei dels menjadors que ja tenien a nom meu i em van dir que sopés on em semblés bé i que l'endemà al matí, a les vuit, trobaria la delegació al gran vestíbul, que era l'indret general de reunió de totes les representacions estrangeres.

Vaig començar a cercar un restaurant que em fes peça —tots hi són molt ben indicats— i en vaig rebutjar diversos puix que no em veia amb cor de compartir la taula amb uns impressionants rengles de Iassers Arafats en un, o d'Idis Amins Dadàs en un altre i no pas per actitud discriminatòria sinó ben al contrari, per temor d'incomunicació, i vaig aterrar en un gran menjador on hi havia poca gent i, això sí, vestits amb americana i pantalons, camisa i corbata. Hom hi té les taules, llargues i di posades paral·lelament, en sentit transversal al de la gran sala.

Em vaig asseure a l'extrem d'una de les taules i a l'altra punta hi havia un grup de cinc persones —tres i dos acarats— i em vaig adonar que

parlaven en espanyol. No els coneixia i mentrestant no em servien el primer plat els examinava. Conversaven en veu alta, discutint, però jo no entenia de què anava la cosa. Em vaig adonar que un dels ciutadans —el que semblava que tothora pontificava— no parava de mirar-me de cua d'ull i, ple de suspicàcia, vaig pensar si no fóra bòfia. Era un home bastant alt i bastant grassonet, i devia tenir seixanta anys i escaig.

Al cap d'una estona es va aixecar i va venir cap a mi. Em va preguntar:

—«¿Ya no saludas a los amigos?»

Li vaig dir que quan els reconeixia, sí.

—«¿Y a mí no me reconoces?»

No tenia cap més remei que confessar-li la veritat:

—«De momento, no, camarada.»

—«Tienes peor memoria que la mía! Soy Enrique Líster.»

En efecte, mai no l'hauria reconegut! L'excusa que hagués canviat no servia per a res, puix que jo també m'havia fet gran i no havia estat obstacle per a ell. Va afegir, amb un aplom que em meravellava:

—«Nos conocimos en la Batalla del Ebro y tú eras el Jefe de la Segunda Sección de la 60, que yo llevaba agregada a mi Cuerpo de Ejército. Lo que sí me falla es mi método para acordarme de los nombres: no sé cómo te llamas.»

Li ho vaig dir i va fer:

—«¿Esto me jode más! Para recordar tus apellidos siempre pensaba «ni artista ni general», y me da rabia que me haya fallado ahora.»

Vaig trobar excel·lent el seu sistema mnemotècnic. Em va preguntar per què menjava tot sol i va declarar que allò no tenia cap sentit, i que

ell era a taula amb uns espanyols residents a Suïssa i a França, bons camarades, i que mengés amb ells. Enrique Líster mateix va agafar el meu plat de sopa i tots els seus companys van traslladar en un parell de segons els coberts i les copes, el tovalló i la gerreta de vi. Quan ja cadascú seia al seu lloc, Líster es va posar dempeus i va dir cerimoniosament:

—«Éste es el compañero Artís-Gener. ¡Que nadie me venga con cuentos, coño! A éste yo le he visto haciendo la guerra, batiéndose en el Ebro, y sabe qué quiere decir tirar tiros. Es mi amigo y no un fantoche de estos que andan por aquí, ¡joder!»

Exagerava bastant, en línies generals, però em va emocionar la seva paraula càlida. Els exiliats a Suïssa i a França em van guaitar plens de respecte, gairebé com si l'atzar els hagués donat l'oportunitat de conèixer un heroi de la lluita armada. I la corona de llorer era un bell afalac, però lleugerament incòmoda.

Ja he dit que en aquella aventura moscovita van passar moltes coses més. Aviat les explicaré.

Trenta-cinc quilòmetres de parany

Hi ha diverses constàncies que, en una reunió efectuada en el seu quarter general prop d'Alcanyís, hi havia desacord entre Franco i els seus generals respecte a com menaven la Batalla de l'Ebre: alguns eren partidaris d'una contraofensiva total i en profunditat, servint-se d'armes inapel·lablement demolidores, i enllestir en qüestió d'hores l'atac republicà, i les raons del general Franco oposant-se a l'operació les havia resumides en una sola frase que havia d'esdevenir històrica:

—«¡No me comprenden, señores, no me comprenden! ¡Tengo encerrado aquí, en una bolsa de treinta y cinco kilómetros, a lo mejor

del Ejército Rojo!»

Ell volia treure tot el partit possible de la situació que, militarment parlant, significava l'afebliment dels altres fronts: fer-la durar tant com fos possible per a ell era essencial. A Franco mai no li han mancat turiferaris que l'hagin proclamat brillant estrateg. Ell sabia que de cap altra manera no aconseguiria d'anihilar els dos Cossos d'Exèrcit sencers que ara tenia dins la ratera i que intentar-ho hauria representat el pagament d'un preu exorbitant. En canvi, allí havia immobilitzat totes les Divisions de Manuel Tagüeña i Enrique Líster, obligades d'altra banda a combatre en el terreny decidit per ell i, doncs, pràcticament al seu albir. La prova més dolorosa de l'encert bèl·lic de Franco són els nostres trenta mil morts. I el fet que l'anàlisi acurada de totes les circumstàncies i la perspectiva històrica han demostrat que la República va perdre irremissiblement la guerra en la sagnia de tres mesos de voler sostenir el front de l'Ebre. També avui sabem que va ser un error lamentable i que allò que havíem d'haver fet era capitalitzar l'impacte psicològic inicial, la desfeta de la defensa de la riba dreta del riu i l'elevat nombre de presoners, i retirar-nos de seguida d'haver assestat el cop.

Cosa que no ens deixa menystenir l'abast de la projectada operació, en el cas que Franco i la tectònica (cruels serres de Pàndols i de Cavalls!) ens haguessin deixat endinsar cap a Casp i Aragó enllà, amb què hauríem estat nosaltres, la República, que hauríem fet fer un tomb complet a la guerra, amb els generals sollevats a remolc nostre.

En la meva apressada tasca de cap de la Segona Secció i, sobretot, atent a la puntual eficàcia del nostre Servei, no romaní al quarter general de la Divisió sinó que anava barrejat amb els nuclis que avançaven. Així va ser que vaig arribar a la Fatarella quan s'hi va produir l'enllaç amb la gent de la 33 Divisió del XV Cos d'Exèrcit, el de Manuel Tagüeña i Lacorte, que flanquejava pel costat nord la nostra Unitat. Hom havia forçat les portes de l'estanc, tothom ple d'afany d'aconseguir tabac negre, i havien topat amb una mínima resistència, oposada per uns moros que feien guàrdia a l'entrada de l'escala del costat, vuit àrabs que

de seguida van ser superats pels nostres nombrosos soldats i que, com era habitual, instantàniament van llençar les armes puix que es tractava de «repúblicos» de tota la vida. Un capità del Cos d'Exèrcit de Tagüena, el nom del qual he oblidat i em dol de debò, em va fer veure que una guàrdia de vuit homes en aquella casa denotava que alguna cosa hi devia haver creditora a la custòdia armada. Vam pujar a bots els dos trams d'escala, vam empènyer l'única porta del replà, que solament era ajustada, i vam entrar en un pis a les fosques, silenciós i amb insuportable tuf de resclosit. Érem els dos oficials i ens acompanyaven sis o vuit soldats i em sembla que un sergent. Es va encendre un llum en una cambra i hi vam entrar amb les pistoles a les mans. Era un dormitori amb un llit de matrimoni. L'home i la dona que l'ocupaven eren persones d'edat (quan tens vint-i-sis anys un senyor de cinquanta o cinquanta-cinc és un vellet) i feien un quadre lamentable, ell amb pijama i ella amb camisa de dormir, dolorosament estupefactes; llur roba de carrer era en sengles cadires i la de l'home consistia en un uniforme ben ple de condecoracions, corresponent a un alt comandament, ben segur —probablement a un coronel—, la guerrera acuradament penjada al respatllet i els pantalons doblegats damunt el seient, amb el corretjam a sobre. El corretjam i la pistola enfundada, de la qual ens vam apoderar de seguida. L'home ens va increpar durament i amb la mà palpava el marbre de la tauleta de nit, cercant les ulleres que finalment va trobar, se les va posar, i ens va preguntar qui érem i com ens havíem atrevit a violar la seva intimitat. Amb una veueta desconeguda, que no sé pas d'on em va sortir, lo vaig dir que pertanyíem a l'Exèrcit de la República i que era el nostre presoner. La dona va arrencar a sanglots entre els quals, sincopadament, parlava de la voluntat de Déu i deia que si Ell havia decidit que aquella era llur darrera hora, no podien fer altrament que acceptar-ho i confiar que Ell ja sabia que morien per la Seva santa causa. L'home, aclaparat pel fet inexplicable, ens va preguntar què esperàvem per matar-los i el meu company oficial va respondre que jo ja havia dit que el fèiem presoner i que es vestís i ens acompanyés. Estava aterrit i remugava que sabia perfectament que nosaltres, «los rojos», assassinàvem els presoners, i no entenia per què trigàvem tant. Finalment es va vestir i la dona no havia parat ni un moment de fer esgarips. Vaig dir al capità que el

dugués ell personalment al Cos d'Exèrcit i talment semblava que ens faríem a cara i creu si fóra al meu V o al XV seu. El company sostenia que era jo qui havia capturat el militar i que, per tant, em pertanyia, i jo insistia, honestament, que en tot cas ho havíem fet entre ambdós malgrat haver estat jo qui hagués pronunciat els mots. D'altra banda —i això feia un argument inobjectable—, no el podíem dividir salomònicament encara, la Fatarella era en l'eix de penetració de la seva Unitat, no pas de la nostra, en la qual feia únicament de punt d'enllaç; per tant, el presoner pertanyia al XV Cos d'Exèrcit i era qüestió seva endur-se'l i lliurar-lo. Vam baixar tots plegats, el sergent i els soldats custodiant el matrimoni (la muller no se n'havia volgut separar), i se'ls van endur als dominis de Manuel Tagüeña.

Abans de baixar al carrer, el capità i jo havíem intentat de fer un lleuger interrogatori al coronel (en el confús record tenia aquesta graduació), almenys per saber com es deia!, i l'home, amb el llavi inferior tremolós, havia respost:

—«Si vais a matarme, matadme. Pero os advierto que no responderé a ninguna pregunta que no me sea formulada por un jefe cuya graduación militar sea igual o superior a la mía.»

Vaig pensar, és clar, com fóra difícil de trobar entre nosaltres un general, categoria més aviat exigua en els nostres rengles, per no parlar d'una inexistent jerarquia superior.

He llegit totes les històries de l'anomenada guerra civil escrites i publicades per persones addictes o vinculades al franquisme i els autors —amb una sola excepció— silencien que a l'Ebre hagués estat fet presoner un cap. Un, però, diu que «van capturar per sorpresa, quan complia el seu deure en un acte de servei», el cap de la 50 Divisió franquista adscrita a les forces del general Yagüe, que va romandre empresonat dos mesos a Montjuïc i el van canviar per dos pilots aviadors que en el seu salt amb paracaigudes havien aterrat en zona enemiga. Un veí de la Fatarella no solament em va confirmar la història sinó que em va dir que aquell coronel havia entrat a Barcelona amb les

forces victorioses, el dia 26 de gener de 1939.

«Oblida els historiadors!»

Un company de redacció de «Tele/eXprés», apassionat estudiós de la guerra, un dia em deia que, lògicament, tota la seva font d'informació procedia del franquisme.

En Santiago Perinat, que aleshores era capità (parlo de deu o quinze anys enrera), havia estat cofundador de la UDM, cosa que havia entorpit considerablement la seva carrera militar. (Avui mateix, quan escric això, encara no el troben prou «depurat» i no l'han readmès en l'escalafó; ara és el cap de la policia municipal de Sevilla.)

Especialitzat en l'anàlisi de l'estratègia, s'havia encallat en un treball que escrivia sobre la Batalla de l'Ebre i va voler que algú que hi hagués participat per part republicana l'acompanyés i li expliqués «in situ» alguns aspectes que, examinats únicament damunt el paper, no acabava d'entendre. Un dia ens va convidar, a l'Edmon Vallès i a mi, a fer-li costat en un recorregut per l'Ebre. Pretenia que travesséssim el riu pel mateix indret per on ho havíem fet a la matinada del 26 de juliol de 1938 —o que li assenyaléssim exactament el lloc, admès que aleshores no podríem repetir la feta— i li indiquéssim fil per randa el camí que havíem fet en la nostra penetració (cadascú el seu, puix que en Vallès i jo havíem pertangut a Unitats diferents). Volia que anéssim a la Fatarella (punt de reunió de les nostres forces atacants) i jo li havia d'ensenyar el barranc de la Serra de Pàndols on ens havíem deturat i indicar-li, fins on fos possible, l'indret on hi havia hagut excavada la meva tuta, on teníem el camió que feia de quarter general a en Ferrándiz i l'Scotti i àdhuc, si podia reconèixer el terreny, assenyalar-li on hi havia hagut les transmissions, la cuina, la sanitat, els serveis auxiliars de la Divisió, etcètera. Volia tenir una noció exacta i detallada del nostre desplegament, cerciorar-se de fins a quin punt la República intuïa —o havia assimilat— les nocions tàctiques més elementals. I, si encara ens quedava prou empenta, pujar plegats a la serra i mostrar-li els successius emplaçaments de les nostres trinxeres.

Almenys tot això era el que deia en les nostres converses preparatòries al diari, però a la pràctica la seva exigència esdevenia molt més elevada. Duia una llibreta amb uns apunts, i la llista de coses que havia de comprovar era aterridora. Havíem sortit de Barcelona molt d'hora, una mica enllà de la matinada, i vam tornar ben entrada la nit, no tot degut a la feina, naturalment, sinó també a causa de les parades per fer un mos o, simplement, reposar i distreure'ns mirant els seductors paisatges, fins aleshores contemplats amb esguards no gens turístics. Fos com fos, en Santiago Perinat havia assolit una bona part de la documentació que freturava.

Ell mateix va preguntar a diversos veïns de la Fatarella —cercava la gent més anciana— si algun d'ells coneixia l'episodi d'aquell coronel que havien atrapat els «roigs» (ell, en Perinat mateix, havia aconseguit aquella història franquista que admetia la caiguda en mans enemigues d'un coronel de la 50 Divisió del Cos d'Exèrcit de Yagüe), i l'altre episodi, no pas menys absurd, de la meua captura personal, sense cap altra col·laboració llevat de la que, en tot cas, em van brindar els mateixos capturats, de divuit soldats moros que vaig fer presoners no pas per cap acte coratjós i arriscat sinó per un simple error, embolicat per a regal amb el paper amb floretes de la tafaneria barrejada amb un excés de sentiment de compliment del deure. En Perinat volia veure el mateix turó on s'havia esdevingut el fet, conèixer l'indret on, des de la falda del pujol, jo havia comès el nyap i, encara, refer tot el trajecte caminat amb els meus captius. Li vaig ensenyar la cota 450 vista des del barranc de les Llosanes, el punt exacte on havia deixat el cotxe, i vam pujar fins al cim —tots tres d'allò més divertits— i li vaig mostrar l'un rere l'altre els indrets que reclamava: on havia tingut lloc la captura i tot el trajecte fet amb el meu ramat de moros presoners, obedients i subjugats per aquell gos d'atura en el qual m'havia convertit, fins a la caseta que ens feia de quarter general. L'episodi sempre havia fet petar de riure el meu amic capità i, de debò, la comicitat saltava esbojarrada del relat.

Jo anava pel barranc cap al lloc de comandament, de retorn d'una

excursió per tots els observatoris, i vaig veure, al cim d'un pujol, en silueta entre els arbres, un grup de soldats —vaig pensar que nostres— que, o bé s'emboscaven, o fugien de fam i feina, car eren en una elevació que no pertanyia al nostre desplegament. Ple de zel professional, vaig pujar turó amunt per veure de quina Unitat eren i, quan ja hi era molt a la vora —i quan ells ja m'havien vist—, vaig descobrir que eren moros, evidentment fugitius. Si hagués retrocedit, m'haurien cosit a trets! Vaig pensar que si, tal com deduïa, era gent que havia perdut el contacte amb la seva força, no devien tenir gaires ganes de combatre. Jo no duia ni la pistola, puix que havia sortit en una missió rutinària, en la qual teòricament no hi havia cap possibilitat d'encontre amb l'enemic, les línies del qual coneixíem bé. Era, d'altra banda, un autèntic vaig i vinc de seguida. No anava desarmat del tot: duia al cinturó una granada de mà, puix que mai no havia renunciat a aquella arma ofensiva-defensiva, a la qual m'havia avesat quan pertanyia a una Unitat combatent de primera línia. La vaig treure del cinturó i vaig arrencar la petita molla-fiador. Així, prement ben estreta la palanca amb la mà dreta —aquell mecanisme que, un cop alliberat, provoca la percussió i l'esclat—, em vaig apropar als moros estupefactes, els vaig ordenar que llancessin lluny les armes i que formessin en rengles de tres de fons. Em van obeir morts de por —la meva sumava més que no pas la de tots ells plegats— i quan ja tenia llestos els sis prestatges d'escagarrinats els vaig dir que endavant, que jo marxava darrere seu i que deixaria anar la granada si observava el més petit gest que em produís desconfiança, encara que haguéssim de morir tots plegats. En honor a la veritat, he de dir que escoltava una veu que donava ordres enèrgiques i que no identificava pas com si fos meva. Quan ja havíem fet una quarantena de metres vaig pensar que era una veritable llàstima que llencéssim els fusells que duien i els vaig fer fer mitja volta, recollir-los, treure les pintes de municions i obrir i tancar els fermalls per tal d'expulsar la possible bala que hi hagués a la recambra. Obeïen estúpidament i inevitablement jo pensava que si hagués estat a l'inrevés, m'hi hauria jugat el tot pel tot i hauria obert foc. Però, venturosament, no era pas aquest llur tarannà. I vam arribar al lloc de comandament i jo tenia la mà dreta enrampada i adormida perquè la molla feia prou força i no era possible, de cap manera,

canviar la granada d'una mà a l'altra, operació normalment irrealitzable sense ajut d'algú altre i totalment descartada amb una mà balba, que prem la palanca gràcies a l'engarrotament. Vam arribar al lloc de comandament, els vaig lliurar a la guàrdia i me'n vaig anar al pati del darrera a llançar la remaleïda bomba, assegurant-me abans que no rondava ningú per aquells topants. L'esclat que va fer em va semblar com d'obús i hom pot descomptar d'aquesta afirmació l'evident càrrega psicològica. Vaig haver de passar més de mitja hora obrint i tancant la mà i plegant i desplegant el braç per tal de restablir la circulació sanguínia i fer que desaparegués el formigueig.

Aquesta animalada, afegida a allò de l'acoquinat coronel, em van fer creditor d'una condecoració que hom havia creat per recompensar el mèrit combatiu, medalla triangular daurada amb una llegenda i un símbol en esmalt roig, que em vaig posar en molt poques ocasions i que duc excepcionalment en una foto com a capità presa a l'Ebre, quan feia un parell de dies que la tenia. Si sembla que, amb l'aire de tractar-ho supèrfluament, me'n foto per fer menys ostensible l'autoglorificació, vol dir que no m'expresso prou bé. Ara, rellegant-me, em ve a la memòria una frase que em solia dir la meva mare quan la narració que feia d'alguna cosa em sortia massa abonyegada: «Tens «explicaderes» de gall dindi!». No vull admiradors a causa d'haver fet presoners sense voler, per equivocació i amb canguelis divuit moros i un coronel acollonit molt veterà que em va sortir al pas quan cercava tabac negre per a la pipa.

I això que dic en aquest moment ho he manifestat cent vegades al meu estimat amic Santiago Perinat. El qual a hores d'ara encara no deu haver digerit que, en un barranc de la Serra de Cavalls, ell, en Vallès i jo hàgim jugat a fer punteria contra un vell tarot de palla amb la seva pistola reglamentària, des d'una distància de trenta metres, i que en Vallès i jo, els veterans i xacrosos, li hàgim clavat una pallissa memorable amb els nostres polsos més segurs. (I sense aclucar l'ull en l'instant de disparar!) I ara sí, que consti, m'autoglorifico! Perquè dissortadament l'Edmon Vallès ja no hi és i en Santiago convindrà de mala gana amb la meva veracitat.

Jo, per la meua banda, formularé entre dents un desig vehement: que en Santiago, l'entranyable i ferm Perinat, també sigui el mestre de tir de la bòfia sevillana!

Moros al Districte Federal

Quan encara feia poc temps que érem a Mèxic, amb prou feines uns mesos, una nit en Pere Matalonga i jo havíem sortit de l'Orfeó Català, que aleshores era al «primer Cuadro» —el centre de la ciutat—, al número 49 del carrer d'Uruguay, i deambulàvem un xic, a fi i efecte de familiaritzar-nos de mica en mica amb aquella ciutat gegantina, la capital, dita el «Distrito Federal». Havíem pujat pel carrer de Tacuba i quan, a l'altura de l'edifici de Correus, travessàvem l'avinguda d'Aquiles Serdán, ens va cridar l'atenció un gran rètol lluminós que ens feia reiteradament l'ullet des de la vorera de la Ribera de San Cosme. Era format amb un marc de tres rengles paral·lels de bombetes que s'encenien i s'apagaven, vermelles les de l'exterior, taronges les del mig i grogues les interiors. En lletra anglesa feta amb tub de neó, de tres o quatre gruixos i també intermitent, apareixia i desapareixia la paraula «Alcázar». En Matalonga i jo vam acordar que aquell alcàsser devia ser un club nocturn —aleshores en dèiem un cabaret— i que valia la pena d'entrar-hi a fer el nas i veure quina mena de dames hi gastaven. Vaig fer el tímid suggeriment que potser era un establiment de consumició obligatòria i que, si era aquella la qüestió, no podíem demanar ni un got d'aigua.

—No ens poden fotre a la presó si només hi hem entrat a tafanejar —va dir en Matalonga. I va afegir—: Si és obligatori pagar entrada o beure alguna cosa, els diem que passi-ho bé tinguin. I si mentrestant ja hem pogut clissar les hurís que hi deuen fer de «meseras», tot això hi haurem guanyat i ja no ens ho podran picar. Potser són odalisques d'aquelles que només duen un vel al front i un altre al nas i a la boca: si tenim la «potra» de contemplar la resta, eterna gaubança! Entrem-hi, i que el Profeta ens acompanyi.

Era un passadís que feia ben bé quatre metres d'amplada, molt llarg. Allí baix, al fons de tot, un altre «Alcázar» en neó de color blau estimulava a bandejar inhibicions. No hi havia ningú, però els rètols encesos semblava que indiquessin que l'establiment era obert i funcionava. Les parets del llarg corredor eren grises i amb plafons de vidre pintats pel darrera de color morat i emmarcats amb motllura daurada. Però enlloc no hi havia cap foto d'artistes, ni el programa, ni cap cartell prometedor, ni res. En Matalonga va comentar:

—Com a cabaret el trobo francament tètric. No m'estranyaria que en comptes d'hurís fossin bruixes, les encarregades de servir les begudes!

Els darrers plafons laterals, els que flanquejaven l'entrada, eren aparadors. Mai no hauríem pogut endevinar la mercaderia que hom hi venia: taüts! Era una agència funerària i, naturalment, el gènere exposat eren fèretres. (Calia imaginar que la veritable matèria primera l'enterraven!) Al fons de la botiga, entre el lúgubre parament de túmuls i canelobres, hi havia un rètol impossible d'advertir des del fons del passadís, que proclamava honestament «Funerales Alcázar». Posteriorment vam saber que a Mèxic hi havia dues grans empreses inhumadores, «Gayosso» i «Alcázar»; havíem anat a parar a la botiga de la segona!

Molt sovint en Pere Matalonga i jo recordàvem aquell fracàs nostre inicial i a mesura que transcorrien els anys ens havíem avesat al singular culte funerari i enteníem allò que d'antuvi semblava incomprendible: la gran diferència conceptual entre nosaltres i els mexicans davant la mort; tenim el vici reconsagrat de jutjar-ho tot d'acord amb els nostres patrons malgrat el gruix que es desprèn de la nostra rebequeria.

Molt més endavant, un dia en Matalonga em va dir tot excitat:

—Acabo de descobrir una cosa que si no la veus directament no la creuràs! Molt a prop de La Lagunilla he trobat una agència funerària modesta que duu un nom sensacional, digne de les nostres col·leccions.

Anem-hi, au!

—Digues quin nom és: et creuré a cegues.

—No. Vull que el llegeixis tu mateix!

La Lagunilla és un cèntric mercat en un barri molt popular, a tocar del Zócalo. (Parlo de gairebé cinquanta anys endarrere i cal que digui que tot allò ha canviat molt i que el que no hagin fet els successius governadors del Districte Federal ho han efectuat els terratrèmols amb la mateixa empenta. Les darreres vegades que he estat a Mèxic no hi he passat.) Hi vam anar i de la botiga se'n deia —o se'n diu, vés a saber!— «La Casa del Cadáver»! Vam fer túnel amb les mans i guaitàvem les piles de taüts de l'interior, de tota mena de mides i colors. Vaig descobrir un rètol que en Matalonga no havia advertit abans, un rètol-poema: «El mejor ataúd. Pase y compruébelo».

—Hi entro i els demano que me n'emprovin un.

En Matalonga, que era molt supersticiós, em va subjectar pel braç quan ja empenyia la porta. Em va dir:

—No fotis, que aquestes coses porten molta pega!

Era —n'estic ben segur— l'home més ben dotat de tots els redactors de «La Rambla» i, fins al punt on sigui lícita l'avaluació en aquest ordre, el company de cultura més sòlida. Possiblement no tothom qui l'hagi conegut personalment i tractat compartirà el meu criteri, però jo continuaré amb la meva idea fixa i pensaré que, potser, si algú no el va descobrir va ser per culpa del mateix Pere Matalonga i Montoto i la seva actitud deliberadament retreta, incapaç com era de lliurar-se sense reserves mentals i ple de desconfiança respecte a la gent, tothora sotmesa al seu esperit ple de pugnacitat crítica i demolidora. Els cruels comentaris i l'exigent severitat dels seus judicis —sovint reduïda a una prodigiosament elaborada quarteta— circulaven profusament de boca en boca i, és clar, tenien la propietat de congriar ferotges actituds entre els al·ludits. D'altra banda, en Matalonga, amb la seva clara vocació de

personatge de Dostojevskij —segons afuada definició de Pere Calders—, bohemí vocacional allunyat de qualsevol mena de convencionalisme, era l'home més profundament gelós de la seva intimitat i ningú no la defensava com ell, amb fúria de Cerber davant l'Hades de la seva vida privada. Mai cap dels més amics no havíem estat a casa seva i m'incloc en aquesta relació malgrat el convenciment que jo he pertangut a la breu llista dels seus entranyables. Ben poca gent, per exemple, coneixia el seu segon cognom, d'altra banda tan generosament propiciador de bromes fàcils ja a partir d'una pronunciació imitant la francesa i fent una mica de trompa amb els llavis. Alguna vegada m'havia assegurat que vivia amb unes germanes conques i, acompanyant-lo en manta ocasió, mai no havia permès que hom li fes costat fins a la porta mateix de casa seva: s'acomiadava una mica abans i feia sol el trajecte final. Ara, quan miro de pouar en la memòria tots els records i repasso els nostres períodes de relació més intensa, m'adono que no puc dir amb exactitud ni tan sols on vivia. Sé que era pel carrer de Girona, però no sóc capaç d'afirmar si al mateix carrer o als de Bruc o de Bailèn, ni entre quines vies transversals. S'acomiadava inapel·lablement davant l'església o el mercat de la Concepció i s'allunyava amb el seu pas lent, d'home físicament molt feble, inversemblantment prim, com pertoca a la persona que únicament s'alimenta amb tasses de cafè.

Reprendré el tema Pere Matalonga i Montoto en diverses ocasions més. Però ara torno a l'Ebre.

Índex

Se'n dirà «la Batalla de l'Ebre»	2
«Mai no oblidó un rostre!»	6
Trenta-cinc quilòmetres de parany	10
«Oblida els historiadors!»	14
Moros al Districte Federal	18